

KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELMI KÖVETELMÉNYEK AZ ERDŐGAZDASÁGBAN

RAKONCZAY ZOLTÁN

Függetlenül attól, hogy szervezeti, jogszabályi stb. integrációra sor került, vagy nem, nálunk és máshol is a természetvédelmet a környezetvédelem részének tekintik. A természetvédelem olyan a környezetvédelmen belül, mint a kis kör a nagy körön, vagy a műemlékvédelem az egyetemes építészetben belül. Ez sajnos számos félreértésre is okot ad. Ilyen félreértések az erdészek között is gyakran felismerhetők, pedig azon nem vitatkozik senki, hogy a természetvédelem első évtizedeit (a legtöbb országban) az erdészet keretei között tette meg.

E „kettősség” miatt a környezetvédelem és a természetvédelem viszonyát az erdőgazdálkodással, illetve azokat a követelményeket, amelyeket a környezetvédelem, illetve a természetvédelem támaszt az erdőgazdálkodással szemben, külön tárgyaljuk.

Mind a környezetvédelmi szakemberek, mind a természetvédelmi és ökológusok az élővilág elemei (és a szárazföldi ökoszisztémák) közül az erdőt tekintik a legfontosabbnak és szerepét egyértelműen, fenntartás nélkül pozitívnak tartják. Az erdő, mint a természeti környezet legmagasabbrendű, legfejlettebb önszabályozó képességgel rendelkező, legstabilabb életközössége képes önmagát megújítani, s egyúttal a bioszféra túlterheléseit levezetni. Ebből fakad, hogy az erdő az ember természetes és mesterséges környezetének minden elemére (föld, víz, levegő, élővilág, táj, települési környezet) kedvező hatást gyakorol és szinte minden környezeti ártalom ellen véd, vagy csökkenti azok káros hatásait. Ezek a környezeti ártalmak: a por, a füst, a zaj, a sugárzás, a fény, a hő, a rezgés, a bűz, a vízerózió, a defláció, az esztétikai erózió stb. Ezek a lap olvasói előtt nyilvánvaló dolgok.

KÖRNYEZETVÉDELMI

szempontból nézve hazánk erdőgazdálkodása az elmúlt évtizedben néhány vonatkozásban egyértelműen elismerésre méltó. A legfőbb és legmeghatározóbb eredmények: az erdőterület, ezzel együtt az élőfakészlet és a kitermelhető fa-tömeg jelentős növekedése, s végül az erdőszerkezet állapotában bekövetkezett minőségi változások. A sokszor emlegetett „környezetvédelmi” és „szociális-üdülési” erdők kialakításának, mivel ezek jórésze csupán „nyilvántartási kategória”, nincs akkora jelentősége, mint amit ennek sokan tulajdonítanak. A levegőtisztaság-, víz-, csend-, talaj-, település-, tájvédelmi, az esztétikai funkciókat a fatermelési célú erdők ugyanúgy — gyakran jobban — betöltik, mint a „környezetvédelmi”-nek nevezettek.

Környezetvédelmi erdő (külön) nem is létezik, mert minden erdő ellátja ezt a funkciót. Véleményem szerint a „környezetvédelmi erdő” mint kifejezés a „természetvédelmi erdő” rosszul sikerült „továbbfejlesztése”. Olyan mintha azt mondanánk, állati fauna. Környezetvédelmi szempontból is hasznosabb termé-

szetesen például egy százéves, természetes bükkös, mint egy fiatal feketefenyves, de ezek a legtöbb esetben nem egymás alternatívái, másrészt pedig egy felhagyott mezőgazdasági területen telepített mesterséges fenyvest nem a 100 éves bükkössel, hanem azzal a kultúrával kell összehasonlítani, ami az erdőtelepítést megelőzően ott volt (pl. egy leromlott legelővel). Esetleg azt lehet elemezni, hogy nem lehetett volna-e ott egy még jobb állományt létrehozni.

Mi az, amit nem helyeselnek a környezetvédelmi szakemberek?

Nem helyeslik, ha az erdő — fafajánál, elegyarányánál, sűrűségénél, szerkezeténél stb. fogva — nem látja el az erdőtörvény szerinti elsődleges rendeltetésnek megfelelő funkciót, vagyis

- nem védi a talajt a víz, a szél és egyéb káros hatástól,
- nem látja el vízgazdálkodást javító, víztisztító hatását,
- nem tisztítja és nem dúsítja oxigénnel a levegőt,
- nem biztosítja az élővilág védelmét,
- nem őrzi a táj karakterét és harmóniáját,
- nem járul hozzá az egészséges, esztétikus települési környezet alakításához.

A környezetvédelmi szakemberek helytelenítenek minden emberi beavatkozást, ami az erdőkben olyan változásokat okoz, hogy már nem képesek ellátni a környezet elemeinek megóvását, illetve nem tudják kifejezni kedvező hatásukat. Nem szeretik a nagykiterjedésű tarvágásokat, az elsietett felújító vágásokat, az újulat nélküli vágásterületeket, a termőhelynek és a tájnak nem megfelelő fafajok túlzott szerepeltetését, a szakszerűtlen nevelővágásokat és túlbontott, rontott, felújulni képtelen állományokat. Nyersanyag-gazdálkodási megfontolások miatt nem lehet egyetérteni az apadék magas arányával. Egy bizonyos határon túl nem lenne szabad kivágni a fát, ha annak nem tudjuk minden részét hasznosítani. Ez az apadékhányad 10% körül van. Egyébként a hulladékmentes, vagy hulladékszegény technológia csupán hangzatos szólam.

Ellene vannak az erdőn mindenféle vegyszerezésnek, legyen az műtrágya, növényvédő szer, vagy „tuskóirtó szer”. Ha az ország területének 18%-át nem lehet egyszer és mindenkorra vegyszermentesíteni, akkor nehéz vízvédelemről, génbankról, természetes ökoszisztémáról, természetszerű erdőgazdálkodásról és ezek rokon fogalmairól beszélni. A természetszerű erdeink a természethez közelálló erdőnevelési beavatkozásokkal viszont minden tekintetben megfelelnek a környezetvédők igényeinek.

Itt-ott túlzásba vitték az erdők feltárását, bebútorozását. Kiderült, hogy egyszerűbb sétatutat építeni, esőbeállót, padot, tornapályát, kilátót létesíteni, mint ezeket állandóan karbantartani és rendeltetés szerint üzemeltetni. Szébb az erdő ezek nélkül, mint ezek „maradványaival”.

Az erdőtelepítéseket a felhagyott mezőgazdasági területekről át kellene „telepíteni” a roncsolt területekre. Amíg az országban felhagyott felszíni bánya, külszíni fejtés, kubikgödör, bányahányó, leromlott kopárosodó legelő, felhagyott út- és vasút-nyomvonal, vagyis az országot esztétikailag is csúfító üres terület van, nem lenne szabad szántót, rétet, természetes vizenyős területet beerdősíteni.

Végül, meg kell említeni a volt erdőgazdasági „létesítmények” (erdészházak, vadászházak) „illetéktelenek” részére történő elidegenítését. Ezeket, ha erdőterületen belül fekszenek, elsősorban vadásztársaságok, természetbarát egyesületek, horgászok, madarászok részére kellett volna fenntartani, kizárólag közületi célra. Újabb „maszek” vagy közületinek álcázott maszek létesítményeket pedig nem lenne szabad tűrni az erdőterületeken belül. Nem igaz, hogy a nagyüzemi erdőgazdálkodásra alkalmatlan erdőterületet feltétlenül parcellázni kell.

Néhány jó példától eltekintve, nem lehet dicsekedni az erdőgazdasági épületek külső megjelenési formáival sem. Sok a giccses vagy jellegtelen erdőgazdasági épület és egyéb létesítmény. Ebben a „műfajban” elődeinktől sokat tanulhatnánk. A szép egyébként is a legtöbb esetben olcsóbb a csúnyánál.

A TERMÉSZETVÉDELEM

igényei (e tevékenység jellegéből adódóan) mások. Minden természetvédelmi intézkedés környezetvédelmi is egyben, de nem minden „környezetvédelmi cselekedet” természetvédelmi.

Egy — az erdészeti szervek által összeállított — írásos anyagban lehet olvasni többek között, hogy az erdészet sokat tett természetvédelmi vonalon, mert ennyi- és ennyi sziklakopárt beerdősített. Bizonyos gyepfelületek, őskopárok, sziklagyepek, erdei tisztások „beerdősítése” természetvédelmi szempontból nézve bűn. Annál is nagyobb tévedés, mintha egy természetes erdőt letarolnak. Természetvédelmi szempontból — néhány kultúrtörténeti érdekesség kivételével — az erdőtelepítés a sziklagyepen, vagy egy ritka növényfajokban gazdag réten olyan, mint a mocsár lecsapolása. Vízgazdálkodási, vagy mezőgazdasági szempontból kedvező lehet, de a természetvédelemnek egy — talán pótolhatatlan — érték halálát jelenti. A természetvédelem a fokozottan védett természetvédelmi erdő esetében — kevés kivételtől eltekintve — sem kíván többet, mint az erdőtörvényt és egyéb szakmai utasításokat betartó szakszerű erdőgazdálkodást.

Mielőtt azonban igényeinket felsorolnánk, a félreértések elkerülése végett le kell szögezni, hogy a jelenleg védett 220 ezer ha erdőből 180 ezer tájvédelem alatt áll (ahol a környezetvédelemnél említettekén felül semmit sem kérünk), csupán 40 ezer ha természetvédelmi. Ez az ország erdőterületének 2,5%-a. Itt — ha nem is áll meg az élet — de semmiféle drasztikus beavatkozás nem történhet. Ha figyelembe vesszük, hogy ezek kb. egyezer hektár kivételével erdőgazdálkodásra „alkalmatlan” vagy olyan értékes területek, ahol az eszmei érték vitán felül nagyobb az esetleges anyaginál (a bugaci ősbörökás, a barcsi ősbörökás, a szentgáli tisztás, a bátorligeti ősláp, az ohati tölgyes, a bükki ősbükkös stb.), akkor az erdészet és a természetvédelmi szakemberek között indokolt vita nem lehet (és az utóbbi időben alig-alig van). Ezeken a területeken nemcsak a parcellázást, beépítést, bányanyitást, a túlzott feltárást, a gépjárművekkel való mozgást, a szemétkerítést, a vegyszerezést tiltjuk, de gyakran magát a hagyományos erdőgazdálkodást is. Ezeket természetes, vagy ahhoz közelálló állapotban kívánjuk fenntartani. A fakitermelés általában az elnyújtott fokozatos felújítóvágásokra, egészségügyi vágásokra vagy szálalásra, valamint óvatos nevelővágásokra korlátozódhat, ez is kizárólag a védett értékek érdekében. A védelem pedig nemcsak a fákra terjed ki, hanem a lágyszárú növényekre, a talajra, a talajban és a felszín felett élő állatvilágra, a vizekre stb., azaz az egész erdei ökoszisztémára. Nevelővágásra és erdősítésre általában csak korlátozott mértékben kerülhet sor.

Gyakori a félreértés, hogy a természetvédelem minden az erdőben történő beavatkozást tilt. Pedig — néhány meglevő és a tudományos kutatást és kísérleteket szolgáló erdő kivételével — nem kíván őserdőket, hanem szakszerűen kezelt, a természeti értékeket megőrző, természetszerű erdőket. Külön fel kell hívni a figyelmet az erdőterületek között fekvő „üres” területekre, amelyek ha védettek (vagy védelemre tervezettek), természetvédelmi szempontból gyakran sokkal értékesebbek mint az azokat körülvevő erdőállományok. Ilyenek egyes kopárok, sziklagyepek, fellápok, nádasok, sziklák, patakpartok, szurdo-

kok, szikes foltok, homokbuckák, rétek, tisztások. Ezek egy részét, különösen az ötvenes években túlbuzgóságból be kívánták erdősíteni (amelyek egy része szerencsére nem sikerült).

Miben van igazuk (és miben nincs) az erdőgazdálkodó szervezeteknek, ha természetvédelemlről esik szó?

A védett erdőterületek olyan elenyésző hányadát teszik ki az erdővagyonnak és ezeken az eszmei érték oly mértékben meghaladja az anyagit, hogy a pénzügyi kérdéseknek még az elemzése is felesleges. Arról már nem is szólva, hogy az intézkedések és tilalmak zöme az erdőt nem az erdőgazdával, hanem harmadik személlyel szemben védi (telekalakítási, építési, személtlerakási, égetési, legeltetési, közlekedési, művelésiág-változási stb. tilalmak, illetve korlátozások).

A problémát néhány tisztázatlan kérdés és a téves szemlélet okozza. A védett területek ugyanis nem egyenletesen helyezkednek el az egyes erdőgazdálkodó szervezetek erdőterületein. Az erdőterület 2–3%-ának kivonását a rendszeres erdőgazdálkodás alól ugyanis még egy kis erdőterülettel rendelkező, szegény termelősövetkezet sem kifogásolhatja (és nem is kifogásolja) komolyan.

A több ezer, esetleg tízezer hektáron való korlátozó intézkedések azonban még egy nagy erdőgazdaságot is zavarhatnak. Arról viszont, hogy a védelemre érdemes erdők hol helyezkednek el, sem az erdőgazda, sem a természetvédelem nem tehet. Itt a közös teherviselés (vagy közös kasszából történő részesedés) előbb-utóbb elkerülhetetlen. A kérdés az, hogy ezt hol kell „tudomásul venni”, vagy honnan kell finanszírozni? Az erdész-közvélemény általában a költségvetést tartja egyetlen lehetséges forrásnak, a pénzügyi kormányzat viszont minden rendszeresen visszatérő, járadékszerű pénzkifizetéstől elzárkózik. (Igaza van.)

Képzeliük el, hogy például egy 50 ezer hektáros erdőgazdaság 10 ezer hektár erdejét nemzeti parkká nyilvánítják és ebből a korábbiakhoz képest az erdőgazdaságnak 10 millió Ft „kára” van.

A „kár” jellege meghatározhatatlan, eléggé fiktív. Ez részben „értékkiesés” (kevesebb fát termelhet), részben „többletköltség” (drágábban tud gazdálkodni). Ez azonban mindig csak egy korábbi szinthez (bázishoz) viszonyítva néz ki ilyen egyszerűen. Sokan a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb megoldásnak azt tekintik, ha a költségvetés ezt a 10 millió Ft-ot évente egyszerűen megtéríti. Ez a módszer egyszerűen abszurd. Meddig térítse az állam ezt a járadékot és miért? Adott esetben egy erdőgazdaság (ha semmit sem tesz) ebből meg is „élhet”. A munkák elmaradása nem egyértelműen „vesztesség”, mivel a költségek sem merülnek fel. (Veszteséges termelésnél még eredményt is hozhat.)

Félretéve azonban ezeket a bonyolult számításokat, gyakorlatilag két megoldás van. Az egyik „újragombolni a kabátot”. Felállítani egy új „eredeti” állapotot, és a védelmi előírások figyelembevételével új bázist teremteni, új közgazdasági ösztönzőkkel, új üzemtervekkel, mivel hosszú időre (vagy véglegesen) új helyzet adódott. Végső fokon így egyszer kell az új helyzetet tudomásul venni, vagy bizonyos költségeket kifizetni. Ettől az időponttól kezdve a természetvédelmi intézkedéseket úgy kell tekinteni, mint az éghajlati, geológiai, talajtani és más adottságokat, számolni kell velük. Ezek kezdeményezése nyilvánvalóan nem az erdőgazdálkodó, hanem a felügyeleti szerv és a természetvédelmi hatóság feladata. A másik (még egyszerűbb) megoldás: ha a gazdálkodás mindenképpen „ráfizetési”, a területet egyszerűen át kell adni a

természetvédelmi szervnek (amire minden jogalap megvan) és így az erdőgazda végleg megszabadul a veszteségtől és a gondoktól. Az ilyen jellegű beavatkozás akkor indokolt, ha az erdőterület jelentős része van érintve.

A gazdálkodó részéről a természetvédelem korlátozásainak a megítélése túlnyomórészt eltúlzott. Ezek főként a következők:

- fatömeg, amely nem termelhető ki
(a kitermelés tiltásáról szó sincs, csupán ütemezésbeli vagyis időbeni eltérésről);
- tarvágás tiltása
(a természetes és fokozatos felújítás legtöbb esetben gazdaságosabb is a mesterségesnél);
- nagyterületű vágásterületek ellenzése
(a felvonulások elaprózása nem nagymérvű költségnövelő tényező);
- őshonos fajok alkalmazása
(a termőhelynek megfelelő, őshonos fajok növedéke az erdőgazda számára is kedvezőbb).

Összefoglalva röviden: vagy tudomásul veszem az intézkedéseket, vagy lemondok a veszteséges tevékenységről. S végül nem kívánunk itt a mesterséges állományok és természetes erdők helyes arányának kialakításáról megindult vitába beavatkozni, de az előbbieket és utóbbiak fatömeghozamával kapcsolatos eddigi állásfoglalások egyike-másika olyan, mintha azt mondanánk, hogy 8 liter sör meg 2 liter pálinka az egyenlő 10 liter alkohollal.

FAENERGIA SVÉDORSZÁGBAN. Svédországban, ahol az összes felhasznált energia majdnem 10%-a fahulladékból származik, most nagy erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy mind hulladékból, mind „energia erdőkből” a faenergia termelését növeljék. A probléma, amelyet *Anne S. Fegenek*, a *Journal of Forestry* 1981. évi januári számában megjelent cikke is leír az, hogy a feldolgozó üzemek kapacitása már meghaladja az évente kitermelhető fatömeget és, hogy Svédország az elmúlt öt évben papírfá felhasználásának 5%-át már importálni volt kénytelen. Mivel a teljes svéd exportnak a fa 21%-át teszi ki, ez igen figyelemre méltó jelenség.

Öt évvel ezelőtt az energiaforrások fejlesztésével foglalkozó svéd nemzeti szervezet biomassza energia kutatási programot alapított, és az elmúlt három év alatt ennek pénzügyi alapjait megháromszorozta. A program célja: (1) a szállítási és kezelési rendszerek javítása, (2) a faanyagforrások növelése, (3) bekapcsolódni az olyan nem fa biomassza-források kutatásába mint a mezőgazdasági hulladékok, a fűfélék és a vízinövények és (4) a környezeti és földhasznosító hatások értékelése.

Az e munkában részt vevő más svéd szervezetek az alábbiak: Logging Research Foundation in Stockholm, a Department of Operational Efficiency at the Royal College of Forestry in Garpenberg, a Swedisch Forest Service és a Southern Forest Owners Association.

A program egyik része — amely már folyamatban van — 200 hektár fűz energiaültetvény létesítése, amelyet alagsóvezetett nedves talajon, vagy jelenleg nem hasznosított területen valószínűleg meg. Egyes esetekben fűz—éger elegyes ültetvény vizsgálata van folyamatban. A program elvégzése bizonyos mértékig sürgős, mivel Svédországban kevés a 20—60 éves korosztályba tartozó állomány. Ezenkívül a kitermelhető fatömeg a következő 20 évben várhatóan csökken, ami által növekszik a fa energetikai és egyéb felhasználási lehetőségei között a verseny.

A faenergia Svédországban pénzügyileg igen kedvező, különösen ha figyelembe vesszük, hogy az ország energiafelhasználásának 72%-a az olajtól függ, valamint azt a döntést, hogy a jelenleg folyamatban lévő építési programok lezárása után nem építenek újabb nukleáris erőművet. Az eddigi svéd vizsgálatok alapján megállapítható, hogy 5 m³ fából lehet 1 m³ olajával azonos mennyiségű energiát előállítani, de ilyen felhasználás esetén a fa költsége az olajénak csak a felét teszi ki.

(UNASYLVA 1982. vol. 34. no. 135. Ref.: *Möcsényi M.*)